

VI. Családterápiás Világkonferencia

Nőnek lenni: eredendő bűn

A rendszerszerű családterápiát mai napig nagymértékben befolyásolják Gregory Bateson alapvető gondolatai, és ez különösen igaz a hatalom kérdésére vonatkozó gondolataira. Bateson úgy tekintette a „hatalom mítoszát”, mint egy episztemológiai hibát, „egy episztemológiai örökséget”, amely „elkerülhetetlenül katasztrófához vezet”. Írásaiban Bateson csak a hatalom egyoldalú koncepciójára utalt, amely nem veszi számításba a kapcsolatok kontextusát, amelynek az emberek alanyai, és mint ilyen, nem illik bele a világszisztemterű természetébe.

„...pszichiátriai téren a család egy kibernetikai rendszer...és általában, amikor szervezeti patológia lép fel, a tagok egymást vagy néha magukat okolják. De az az igazság, hogy mindkét fenti alternatíva alapvetően öntelt. Mindkét alternatíva azt feltételezi, hogy az individuális emberi lénynek teljhatalma van afölött a rendszer fölött, amelynek része” – írja Bateson „Steps to an ecology of mind” (A szellem ökológiája) című könyvében, 1972-ben.

A feministák kritizálták Batesonnak a hatalomról való nézeteit, mert „a hatalom elutasítása” – írták –, „az egyenlőtlenség tagadása” (Mckinnpn és Miller: The new epistemology and the Milán approach, Feminist and socio-political considerations, 1987.), és az egyenlőtlenség (amely nemi, faji vagy vallási okokból áll fenn) tagadása az okviszony olyan önmagába visszatérő részvételt jelent, amely tovább támogatja a tagadott, de mindazonáltal létező egyenlőtlenséget.

A zsidó-keresztény kultúrában a nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza elősegítette a nők évszázados elnyomását. Isten azzal büntette meg Évát, hogy „fájdalommal szülsz magzatokat”, továbbá azt mondta neki: „És epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad” (Teremtés könyve, 3.rész, 16.bekezdés). A keresztény egyház korai teológusai tovább támogatták a nők velük született bűnösségének mítoszáit. A Malleus Maleficarumban (1487.) olvashatjuk, hogy a „nő keserűbb a halálnál”, mert a nő és nem az Ördög tévesztette (kísértette) meg Ádámot, hogy egyen a tiltott gyümölcsből. „És még egyszer keserűbb a halálnál, mert a halál természetes és csak a testet öli meg, de a nő által elkövetett bűn megöli a lelket...” (207-208. o.).

Ez a mítosz, amely szerint a nők rosszabbak, mint a halál, sőt magánál az Ördögnél is rosszabbak, vezetett a boszorkányégetések korszakához, amely majdnem három évszázadon keresztül tartott. A boszorkányokkal szembeni eljárások, azon túl, hogy fizikailag erőszakosak és bántalmazóak voltak a nőkre nézve, rendkívül megalázóak is voltak, és szándékosan megakarták szegényíteni a nőt, aki a bibliai történet szerint a szegényezés tudatosulásának jelentkezéséért felelős. Úgy látszik, mintha a férfiaknak testi erőszak, megalázás és szegény útján meg kellene büntetniük a nőket, mert őket tartják felelősnek e nagyon intenzív és fájdalmas szegényezés felbukkanásáért, amelyet nehezebben viselnek el és vállalnak be a férfiak, mint a nők. A szegényt valamilyen oknál fogva az emberek hajlamosabbak szorosabb kapcsolatba hozni a nővel, mint a férfival. Freud (1933.) úgy írt a szegényről, mint „egy par excellence női jellemző”-ről, leszögezve bár, hogy ez „sokkal inkább konvenció kérdése lehet, mint feltételezzük...”

Az a máig létező mítosz, hogy a férfiak inkább büntudatra, míg a nők inkább szégyenérzetre diszponáltak, valószínűleg Freud azon nézetében gyökerezik, amely szerint a férfiak, erősebb szuperegoval rendelkezvén, erkölcsösebbek, mint a nők, ezáltal nagyobb valószínűséggel élnek át büntudatot, mint szégyent.

Hajlunk azt hinni, hogy a férfiak csak azért mutatnak kevesebb szégyent, mert a szégyenérzet annyi sok gyötrelmet és fájdalmat okoz, hogy a férfiak inkább letagadják és/vagy dühkitöréssé alakítják, amely erőszakhoz vagy depresszióhoz vezethet vagy alkoholba fojtódhat.

Arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az összes fent említett kulturális mítosz szerzői, amelyek még mindig befolyásolják a mai szocializációs és nevelési technikákat, szülői és terápiás gyakorlatokat: mindnyájan férfiak.

Mivel a világ rendszerszerű szemléletében nincs egyoldalú okviszony, episztemológiai hiba lenne azt hinni, hogy a férfiak legyőzték és áldozattá tették a nőket az uralkodó mítoszok, hiedelmek és a fizikai erő miatt. Az okviszony önmagába visszatérő körében, amelyben mindnyájan részt veszünk, a nők is eljátszották szerepüket az uralkodó kulturális hiedelemrendszer támogatásának segítségével, amely rendszer elnyomta, és néha még ma is elnyomja őket.

Klinikai példa

Ana esete illusztrációja annak, hogy a nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszáat – a rendszerszerű szemlélettel összhangban – hogyan támogatta az összes családtag: az 50-es éveikben járó korosztálybeli szülők és felnőtt gyermekeik, 20 éves elektromérnök-tanuló fiúk és 24 éves lányuk, Ana, aki ápolónőként dolgozott.

A család Ana öngyilkossági kísérletét követően kezdte a családterápiát, mialatt Ana még mindig a baleseti osztályon volt. Ana azt állította, hogy öngyilkossági kísérletének oka az volt, hogy képtelen elválni származási családjától. Úgy érezte, még mindig gyerekként kezelik, különösen az anyja.

Míg Ana még kórházban volt, szülei alaposan átkutatták a szobáját, és találtak egy búcsúlevelet, Ana barátjának címezve, aki egy idősebb házasember és az anya munkatársa volt. A levélből a szülők megtudták, hogy Anának, néhány hónappal öngyilkossági kísérlete előtt, volt egy abortusza. Különösen az apa, akinek addig fogalma sem volt Ana érzelmi kapcsolatáról, nagy fájdalmat mutatott, és úgy élte át Ana magatartását, mint ami nemcsak önmagára, de a család egészére nézve is szégyenteljes.

Mivel Ana felnőtt nő volt, aki egy négyéves korú kislány szerepét játszotta családjában, úgy határoztunk, hogy a terápia célja segíteni neki mind fizikailag, mind lelkileg elkülönülni származási családjától. Ezt a célt szem előtt tartva abban állapotunk meg, hogy Ana pszichodinamikusan orientált egyéni pszichoterápiában és családterápiában részesüljön.

A családterápián a származási család vett részt, és a kezdeti fázisban egy nagynéni, az apa nővére is, aki fontos szerepet játszott a család dinamikájában.

Ana szülei hagyományos, alsóbb osztálybeli patriachális családokban nevelkedtek. Az apa a legfiatalabb volt hat testvére közül (öt fiú és egy lány). A tíz évvel idősebb nővér viselte gondját, és ezt úgy élte meg, mintha a kisfiú a saját fia volna. Helyettes anya szerepe miatt nem engedték meg neki, hogy tanulmányaival foglalkozzon, ahogy szeretne volna. Végül arra kényszerült, hogy elszökjön otthonról, elhagyván, „fogadott” gyermekét, hogy saját ambícióit kiélhesse. Férfihez ment, történetünk idején két felnőtt gyermeke volt, és a nagymamaság küszöbén állott. Mikor Ana szülei összeházasodtak, újra elfoglalta helyettes anyai szerepét

Ana apja mellett. Ahányszor csak konfliktus támadt a szülők között, Ana apja nővéréhez fordult vigasztalásért és tanácsért.

Az anyának egy 13 évvel fiatalabb öccse volt. Az anya vállalta magára a felelősséget a fiúért szülei halála után, és ez egy időben sok konfliktust okozott közte és férje között. Hét éve volt férjnél már, amikor anyja meghalt. Ana ötéves volt, és a család még mindig az anya szüleinél élt. Az anya nagyon függött származási családjától, különösen anyjától, akinek tanácsaira és érzelmi támogatására számíthatott. Ana apját idegesítette feleségének a családjától való függősége. Mivel képtelennek érezte magát arra, hogy ezt megváltoztassa, érzelmileg eltávolította magát a családtól, és először a családi ház építésével, később pedig munkájával foglalta el magát. A nagymama halálát követően Ana anyja gondozásért saját lányához, tanácsért férje nővéréhez fordult. Ahányszor bizonytalannak érezte magát, márpedig többnyire annak érezte, felhívta az apa nővérét, aki mindig segítségére sietett. A házaspár soha nem hozott semmilyen döntést egyedül, egy harmadik fél részvétele nélkül.

Ana szintén úgy tapasztalta, hogy nagynénje támogató, hogy ő az egyetlen ember, akihez segítségért és tanácsért fordulhat. Öngyilkossági kísérlete után Ana egy ideig nagynénjénél maradt: ezt a lépést a terapeuták, akik abban az időben úgy érezték, hogy Anát még mindig foglalkoztatja az öngyilkosság gondolata, támogatták.

A családi kezelés rövid áttekintése

A terápia három fázison át haladt előre. Az első fázisban a terápia Ana szuicid viselkedésére (múlt, jelen és jövő), a családtagoknak az ő szuicid viselkedésére adott reakcióira (múlt, jelen és jövő) és a családtagok által Ana jövőbeni öngyilkossági kísérleteinek megelőzésére tett és/vagy tervbe vett lépésekre összpontosított.

Ana öngyilkossági kísérletét követően a család centripetális erői felerősödtek, és a családi összetartás átmenetileg megnőtt.

Beavatkozásunk Ana saját élete iránti felelőssége és annak fontossága körül összpontosult, hogy maga hozza meg saját döntését az élet mellett vagy ellen, amelyet senki sem hozhat meg helyette, még a szülei sem. Megkíséreltük megszabadítani a szülőket, különösen az anyát az Ana öngyilkossági kísérlete felett érzett büntudattól, mivel ez főként Ana ellenőrzésének hangsúlyozásában nyilvánult meg.

A második fázisban ráébredtünk arra, hogy az uralkodó családi hiedelemrendszer és a családi szabályok a nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszában gyökereznek. Ezt a mítoszt legjobban a nőkre, mint autóvezetőkre vonatkozó családi hiedelemrendszer illusztrálja:

A nőket rossz és alkalmatlan vezetőknek tartották. Az anyának volt jogosítványa, de sohasem vezette a család autóját. Gond nélkül ment át az autóvezetési vizsgán, míg az apának kétszer kellett vizsgáznia vezetésből. Mikor Ana négyéves volt, az apát autóbaleset okozása miatt háromhavi börtönbüntetésre ítélték. Az apa képtelennek tartotta Anát arra, hogy megszerezze a jogosítványt, és ezt többször meg is mondta neki. Ismételt próbálkozások után Ana végül letette a vizsgát, de az apa még mindig nem volt elégedett. Anának még külön be kellett bizonyítania, hogy alkalmas a vezetésre. El kellett vinnie az apát egy rövid autóútra, amit az apa nem ítélt kielégítőnek és így, bár Anának megvolt a jogosítványa, az apa soha nem adta oda neki a család kocsijának a kulcsait. Ana öccsének, miután átment az autóvezetési vizsgán, megengedték, hogy akkor vigye el a családi autót, amikor csak akarja.

A kocsik kulcsainak megszerzése így Ana függetlenségének metaforájává vált.

Az apa és fia mind az anyát, mint a lányt ismételten alkalmatlannak nyilvánították. A nőknek, mint alacsonyabbrendűeknek és a férfiaknak, mint magasabbrendűeknek külön-külön össze kellett tartaniuk.

Gyakorlatilag minden Ana és apja közötti, illetve kisebb mértékben Ana és öccse közötti kommunikációban az anya közvetített. Ana úgy érezte, hogy ha közvetlenebbül kommunikálna az apjával, az anya féltékeny lenne, és kihagyottnak érezné magát.

Az anya általában csatlakozott az apához Ana alkalmatlannak nyilvánításában. A szülei úgy tartották, hogy Ana lusta, éretlen, nem túl érzelmes, képtelen a saját lábán megállni és képtelen saját szexualitását kontrollálni. Az anya véleménye az volt, hogy ha Anát hagynák, hogy menjen a saját feje után, csak elzüllene.

A szülőpár állandó hadviselésben állt, elégedetlenek és boldogtalanok voltak. Mindkét szülő az uralkodó családi mítoszt használta fel arra, hogy hatalmat nyerjen a másik fölött. A nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza segítette az apát (és a fiút) abban, hogy az anyát (és a lányt) alárendelt helyzetben tarthassa. Az anya ugyanazon mítosz átdolgozott változatát használta: azt a családi hiedelmet támogatta, hogy Ana mint elsőszülött és lány nagy csalódást okozott apjának, és ez volt az oka az apa érzelmi eltávolodásának tőle és családjától.

A támadás-ellentámadás szülői modellje családi normává lett, és a testvérek rendszere is átvette, amelynek interakciói ugyanolyanok voltak, mint a szülőké.

Az információszerzés folyamatában megkíséreltük azt is, hogy kételyt és nézeteltérést ültessünk be a családi hiedelemrendszerbe visszatérő kérdés használatával.

A harmadik fázisban arra koncentráltunk, hogy felváltva dolgozzunk a különböző alrendszerekkel éppúgy, mint a család egészével. Különös figyelmet fordítottunk a szülőpárral való munkára. A terápia kiderítette, hogy a pár közvetlenül Ana fogantatása előtt a válásról gondolkodott, tehát Ana születése volt az, ami összetartotta a párt. A szülők most azzal a dilemmával kerültek szembe, hogy maradjanak-e együtt most, hogy Ana felnőtt és lassacskán kirepül otthonról, vagy folytassák-e a válással kapcsolatos terveiket, amelyeket Ana születése szakított félbe.

Ana engedelmes és szolgálatkész gyerek volt, és jól beilleszkedett a család hiedelemrendszerébe. Számára az előnyt, amely abból származott, hogy maga is támogatta a családi hiedelemrendszert, a szülei, különösen az anyja fölötti hatalom és ellenőrzés érzése jelentette. Ana nagynénje volt az, aki Ana késő serdülőkorában segített neki, hogy némileg függetlenedjen anyjával szemben.

A családterápia nyolc hónapja során láttuk, hogy Ana egy négyéves gyermek szintjéről pszichológiailag egy serdülő szintjére mozdult el. Amikor Ana elérte a pszichológiai serdülőkort, úgy döntöttünk, hogy befejezzük a családterápiát, és azt javasoltuk, hogy Ana csoportterápián vegyen részt, amely tovább segítheti őt identitása megtalálásának folyamatában. Ezt elfogadta. Most nála vannak a kocsinak a kulcsai, amelyek nem a családjának, hanem a barátjának kocsijához valók. Ez a barátja egyedülálló, az ő korosztályából való, és a család baráti körén kívülről származik.

Megbeszélés

A fenti klinikai példát választottuk a hatalmi kérdések és az általuk generált, egy szélesebb szociokulturális kontextusba beágyazódott családi mitológia bemutatására. Ana családja, különösen Ana számára, megszégyenítő környezet volt. A nők velük született alacsonyabbrendűségének családi mítoszával, a velük született bűnösségét és szégyenteliséget

arra használták, hogy a hatalomnélküliség és reménytelenség érzéseit neveljék Anába. A nagyfokú düh, amelyet ez a lányban ébresztett, saját maga ellen fordult, és öngyilkossági kísérletével végződött.

A Gregory Bateson-féle rendszerszerű családterápiás szemléletben nincsenek áldozatok és nincsenek áldozattá tevők. De nekünk, terapeutáknak nehéz volt Anát nem az áldozat szerepében nézni: áldozat volt, születése első pillanatától, amikor a szülésznő bejelentette: „Lány!” Nemi hovatartozása miatt Anának sohasem adták meg az esélyt, hogy felfedezze és kifejlessze emberi lehetőségeit.

Önkéntelenül is elgondolkozunk azon, hogy mi is a valódi episztemológiai hiba: a hatalom mítosza vagy a hatalom mítoszának a mítosza. Hogyan engedhetjük meg magunknak, mint emberek, mint szülők, mint terapeuták, hogy tagadjuk a nyilvánvalót: hogy a szülőknek több hatalmuk van, mint gyermekeiknek, és ezzel a hatalommal élhetnek vagy visszaélhetnek; hogy a férfiak fizikailag erősebbek, mint a nők, és amíg a férfiak bántalmazhatják testileg és szexuálisan a nőket, a nők nem képesek testileg és szexuálisan bántalmazni felnőtt férfiakat; hogy a terapeuták is rendelkeznek hatalommal, és ezzel élhetnek vagy visszaélhetnek.

Konklúzió

Gyakran mi választjuk meg, hogy mennyi hatalmat tartunk meg és mennyit engedünk át másoknak. De mindig miénk ez a döntés? Mekkora a választási esélye egy nőnek egy olyan családi kultúrában, amelyet még mindig áthat a nők velük született alacsonyabbrendűségének mítosza?

Dubravka Trampuz és Silvija Sotosek, Szlovénia
Fordította: Diószegi Eszter